

Dolf van den Berg (1940-2020): Onvermoeibare onderwijsverbeteraar

Rusten op de lauweren van een indrukwekkende academische carrière als onderwijskundige was er voor Dolf van den Berg niet bij. Na zijn emeritaat bleef hij nog jarenlang actief als docent bij het Tilburg Institute for Advanced Studies, waar hij diverse malen de *Best Teacher Award* ontving. Alsof dat nog niet voldoende was richtte hij vorig jaar op 79-jarige leeftijd de Taskforce Ontwikkelingsgericht Onderwijs op waarvan hij tot op de dag van zijn overlijden – in totaal in feite slechts 245 dagen – voorzitter was. De dood heeft Van den Berg letterlijk in het harnas getroffen. Dat gebeurde op de campus van de Radboud Universiteit, bij aanvang van de eerste vergadering van de Taskforce sinds de coronacrisis. Tijdens het overhandigen



van de eerste exemplaren van het gezamenlijk geschreven boek *Onderwijs na Covid-19* kwam Van den Bergs hart tot stilstand. Diezelfde avond overleed hij in het RadboudUMC.

Van den Berg was een onvermoeibare onderwijsverbeteraar. Een idealist. Mettertijd meer en meer uit noodzaak. In de jaren '70 van de vorige eeuw stond hij aan de wieg van het AVI-systeem dat beoogde het leesonderwijs te individualiseren. Met behulp van AVI (Analyse van individualisering) werd het mogelijk de ontwikkeling van de leesvaardigheid van individuele leerlingen te volgen en te stimuleren. AVI maakte daarbij gebruik van op moeilijkheidsgraad ingedeelde teksten. Met zijn proefschrift, dat in die tijd als handboek op het bureau van menig schoolleider lag, stelde hij niet zozeer te willen bijdragen aan “de mogelijke generaliseerbaarheid van de gegevens, doch de betekeniswaarde van het instrument”. Daarbij hanteerde hij als

inhoudelijk perspectief bij het streven naar individualisering het belang van “verandering van interactiepatronen tussen leerkracht en leerlingen en bij leerlingen onderling”; hetgeen ervan getuigt dat de huidige oriëntatie op gepersonaliseerd onderwijs in Nederland een langdurig wetenschappelijk verleden kent.

Het was toen al, zo'n 45 jaar geleden, dat Van den Berg zich inspande voor het ontwikkelen van onderwijs dat rekening houdt met de grote verscheidenheid die er tussen kinderen bestaat. Het is hem heel zijn leven een doorn in het oog gebleven dat het onderwijs

gedomineerd wordt door het leerstofjaarklassensysteem. Dat systeem zorgt ervoor dat alle leerlingen op hetzelfde tijdstip en op dezelfde manier dezelfde leerstof aangeboden krijgen. Gelijkheid en gelijktijdigheid voor iedereen: een systeem dat alleen de gemiddelde normleerling past, en daarmee volgens hem een systeem dat angst inboezemt voor het afwijkende, dat ongerustheid aanwakkert over de permanent dreigende onbeheersbaarheid van zich ontwikkelende kinderen en dat de somberheid voedt die hoort bij het besef dat je niet gezien wordt. Daar had Dolf van den Berg oog voor, voor de ontkenning van ieders eigenheid door een systeem dat onderwijsbeleid alleen op uniformiteit baseert.

Na zijn proefschrift over individualiserend leesonderwijs verlegde Van den Berg zijn aandacht naar het organiseren van onderwijsvernieuwing, met name naar de culturele aspecten van de schoolorganisatie en de rol van innovatief leiderschap. In een jarenlange samenwerking met de Leuvense hoogleraar Roland Vandenberghe werkte Dolf van den Berg aan het 'Betrokkenheidsmodel' van innoverende onderwijsorganisaties. Ook bij de Amerikaanse grondleggers van dit model maakten 'Roland and Rudolf' indruk met hun nadere uitwerking en het empirische onderzoek dat door hen werd gedaan in Vlaanderen en Nederland. Drie pijlers staan in het Betrokkenheidsmodel centraal: (1) een goede samenwerking in de teams en tussen de teams die samen de onderwijsgemeenschap bevolken; (2) een transformationeel leiderschap dat gericht is op het creëren van een cultuur van betrokkenheid bij een gedeelde veranderingsambitie; en (3) het functioneren van de onderwijsgemeenschap als een *lerende* gemeenschap. Met hun eerste boek *Onderwijsinnovatie in verschuivend perspectief* verschoven de heren daadwerkelijk de aandacht van de adoptie naar de implementatie van vernieuwing. Daartoe legden zij het complexe karakter van een vernieuwingsproces haarfijn bloot, bezien vanuit zowel de pedagogisch-didactische, agogische als organisatorische dimensie. Destijds waarlijk een paradigmawijziging die nog altijd van grote betekenis is voor vernieuwingspraktijken in scholen en onder schoolorganisatieadviseurs; hoewel helaas in het onderwijsbeleid nog altijd onvoldoende tot recht gekomen.

Vanuit het Katholiek Pedagogisch Centrum ten Den Bosch, een van drie landelijke pedagogisch centra, destijds met een eigen onderzoeksafdeling, werd Dolf van den Berg aangesteld als bijzonder hoogleraar onderwijsvernieuwing aan de Radboud Universiteit; hetgeen hij met trots en verve op zich nam. Met zijn collegereeksen over het betrokkenheidsdenken heeft Van den Berg vele studenten Onderwijskunde geïnspireerd. In de promotie-onderzoeken die hij begeleidde kreeg het AVI-model een update; en samen met collega-hoogleraar onderwijsmanagement en schoolorganisatie aan de RU, Peter Slegers, zette hij toon met het concept "innovatief vermogen van scholen".

Opvallend en kenmerkend voor de levenslange focus van Van den Bergs onderwijskunde is het belang dat hij toeschrijft aan het welbevinden, het enthousiasme, de betrokkenheid en de continue ontwikkeling van de concrete, individuele mensen die je in een onderwijsgemeenschap aantreft. Het zijn immers de mensen die het moeten doen, de leerlingen, de leraren, de schoolleiders. Onderwijs is mensenwerk. Hij bleef zijn hele loopbaan dicht bij die mensen, ook als wetenschapper onophoudend actief als begeleider van scholen. Daar kwamen jarenlange vriendschappen uit voort die hij koesterde.

Het is niet voor niets dat de periode waarin hij zich met name bezighield met de ontwikkeling van het 'Betrokkenheidsmodel' culmineerde in een reeks humanistisch-wijsgerige boeken met treffende titels: *Denk aan je mensen; Leidinggevende, wie ben je?*;

Jezelf zijn. Over autonomie in het onderwijs en Herstel van de pedagogische dimensie in de ontwikkeling van mens en wereld. In al deze boeken gaat het om de concrete individuen die in interactie en met oog voor de individuele leerling samen de onderwijsgemeenschap vormen. Als het hen niet goed gaat, als een enkele leerling, leraar of schoolleider in de knel komt, dan voldoet het onderwijs niet aan wat het in potentie voor ieder van ons zou moeten kunnen betekenen. Daarin was Dolf van den Berg een radicale, onverschrokken idealist. Maar wel een idealist die serieus werk maakte van de wetenschappelijke onderbouwing van zijn ambities. Dat maakte hem bijzonder professioneel. Met recht was hij trots op de publicatie van zijn reviewstudie *Teachers' meanings regarding educational practice* waarmee hij zijn wetenschappelijke loopbaan afsloot.¹

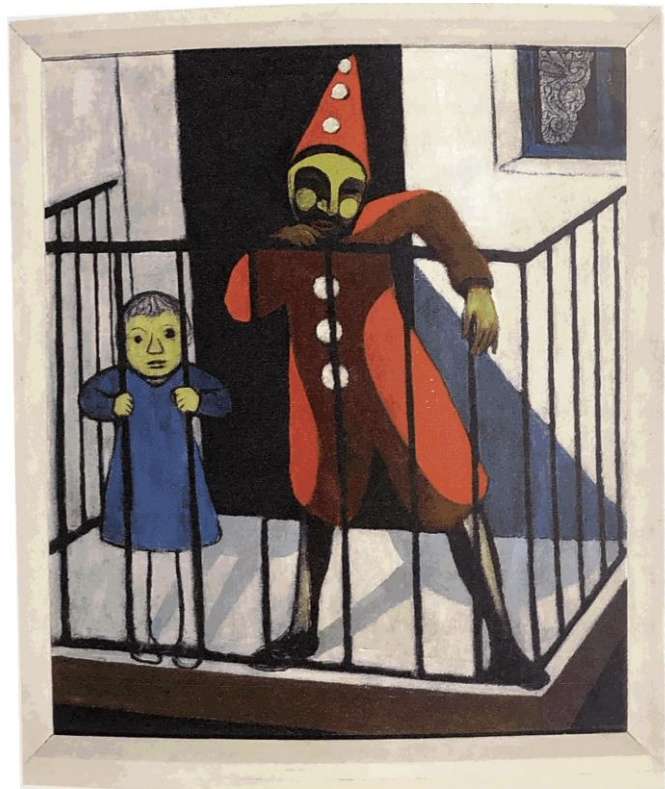
In 2012 ontving Van den Berg een Koninklijke onderscheiding. Vanwege zijn wetenschappelijke werk maar ook vanwege zijn grote maatschappelijke betrokkenheid werd hij benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau.

Terugziend op een onderwijsgeschiedenis van ruim tweehonderd jaar “pedagogische ontevredenheid”, zoals hij in navolging van Imelman en Meijer constateerde, is het een teken van zijn grote hart dat hij altijd optimistisch, hoopvol en strijdbaar is gebleven. Cynisme was hem volstrekt vreemd. Bescheiden maar volhardend, vriendelijk maar scherp en intens. Van den Berg kon op eloquente wijze snoeihard uitdelen. Hij was een niet-aflatende inspirator, een aimabele verbinder, en zeker ook een autoriteit vol charisma en overtuigingskracht. Dolf van den Berg was een geweldige strijdmakker voor het kind dat in het onderwijs niet gezien wordt. En dat is hij gebleven tot zijn laatste snik.

Met de Taskforce

Ontwikkelingsgericht Onderwijs had hij haast. Toen Dolf van den Berg in augustus 2019 op LinkedIn een oproep plaatste die een zeer groot aantal reacties kreeg, realiseerde hij zich dat de onderwijswereld misschien wel klaar zou zijn voor een stelselherziening. De contouren van zo'n nieuw stelstel had hij inmiddels verkend in twee boeken die in 2018 en 2019 waren verschenen: *Utopia. Naar ander onderwijs. Document voor de toekomst*, en *Naar onderwijs in blauw. Aan de vanzelfsprekendheden voorbij*. Van den Berg formeerde een voortrekkersgroep bestaande uit leraren, schoolbestuurders, onderwijsonderzoekers, sociale innovators, een onderwijsfilosoof en een onderwijskunstenaar. De intentie was om de politieke partijen in de aanloop naar de

verkiezingen van 2021 vertrouwd te maken met het idee dat de tijd meer dan rijp is voor een ingreep van hogerhand, een ingreep die het scholen daadwerkelijk mogelijk zal maken



Albert Burkart, *Kinderen op een balkon*,
olieverf en/of tempera op textiel, 132 x 116 cm, 1929, Lenbachhaus, München.

uitvoering te geven aan ontwikkelingsgericht onderwijs. Want hoewel scholen vrij zijn vorm te geven aan *hoe* zij hun onderwijs organiseren, zorgt de centrale eindtoets en het daaraan gekoppelde leerlingvolgsysteem op groepsniveau voor een ernstige verstoring van het ononderbroken ontwikkelingsproces waar iedere leerling volgens de wet recht op heeft. Met een kleine delegatie van de Taskforce sprak Dolf van den Berg – in de laatste weken voor het coronavirus Nederland in een intelligente lockdown opsloot – met de Onderwijsraad, de PO-raad, de VO-raad en Tweede Kamerleden van vier verschillende politieke partijen. De boodschap was duidelijk: hoewel zo vele schoolleiders, leerkrachten en begeleiders ontzettend hard hun best doen, werkt het niet omdat ons onderwijs structureel verkeerd zit. Hoe het dan wel zou kunnen beschreef Dolf van den Berg in samenwerking met de hele Taskforce in wat zijn laatste boek is geworden: *Onderwijs na Covid-19*. Van den Berg bracht de eerste exemplaren mee naar Nijmegen, waarna zijn hart gedacht moet hebben: missie voltooid.

De Taskforce ligt op koers en op snelheid: Nederland is klaar voor een *Wet op het Ontwikkelingsgericht Onderwijs*.

¹ Van den Berg, R. (2002). Teachers' meanings regarding educational practice. *Review of Educational Research*, 72(4), 577-625.